

Sir. Joseph Whitworth

Deel 5 : Het lange afstand wedstrijdgeweer

Door: Jan van Gelderen

Afbeelding 5.1 Dit Whitworth Sharpshooters geweer heeft zowel Militaire als Civiele kenmerken en is mogelijk gebruikt tijdens te Amerikaanse burgeroorlog. De slotplaat vermeldt de tekst "WHITWORTH RIFLE CO. MANCHESTER". Afbeelding afkomstig van het Internet, <http://www.imrl.org>.

Inleiding

In deel 1 werd verteld dat dit artikel is ontstaan naar aanleiding van een origineel document, genaamd "For rifle corps to be armed with the Whitworth rifle". In deel 2 en deel 3 werd het levensverhaal en de verdiensten van Sir Joseph Whitworth beschreven. In deel 4 werd het Enfield-Whitworth Pattern 1863 geweer, bestemd voor het Engelse leger behandeld.

De Whitworth loop werd hoog gewaardeerd door zijn schotzuiverheid en het grote penetratievermogen van de kogel. Joseph Whitworth heeft dit bereikt door het kaliber, de kogellengte, de spoed, en de vorm van de trekken en velden optimaal op elkaar af te stemmen. De naam Whitworth heeft eerder betrekking op een type loop dan op een type geweer, hoewel er door Whitworth wel complete vuurwapens zijn vervaardigd.

Joseph Whitworth noemde zijn concept vaak de "principal virtues" (fundamentele deugden). Namelijk: een hoge kogelsnelheid, een vlakke kogelbaan, een grote penetratie en goede prestaties op lange schootsafstanden.

Hoewel Joseph Whitworth het ondanks deze "principal virtues" niet voor elkaar kon krijgen dat zijn geweer werd ingevoerd in het Britse leger werd zijn geweer wel zeer gewaardeerd als lange afstand wedstrijd geweer. In dit deel wordt aandacht besteed aan dit wedstrijd geweer en de ontstaansgeschiedenis van het lange afstand schieten in Engeland.

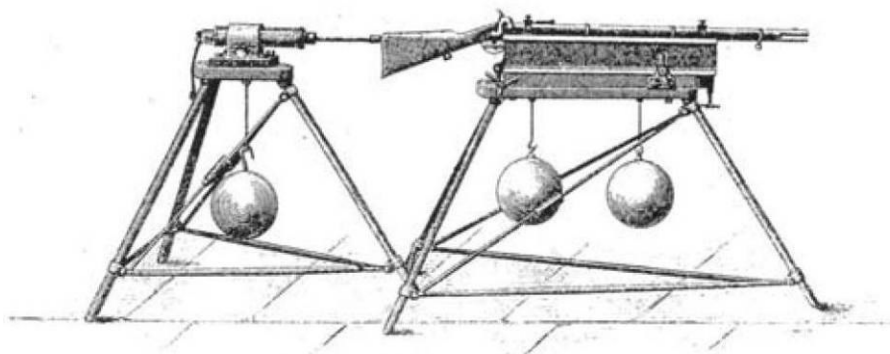
Het Whitworth wedstrijdgeweer

Omstreeks 1850 was Frankrijk nog steeds een geduchte vijand van Engeland. Door de komst van de spoorwegen en stoomschepen werd het voor de Fransen mogelijk om zeer snel een legermacht samen te brengen en via het kanaal een invasie te bewerkstelligen.

Deze gedachte was extra bedreigend doordat een groot deel van het Britse leger in actie was in India. Om de strijdkrachten in het thuisland te versterken werd er in 1859 door de Britse overheid het vrijwilligers korps opgericht. Dit noemde men de zogenaamde Volunteers. Er werden een aantal Enfield geweren, afkomstig uit de Krim oorlog, aan de Volunteers beschikbaar gesteld, maar deze voldeden matig. Daarom kochten de Volunteers bij voorkeur eigen wapens, geproduceerd door particuliere bedrijven. Aanvankelijk vertoonden deze geweren veel overeenkomsten met het kaliber .577" Enfield Pattern 1853 Minié geweer.

Er werd op grote schaal gehoor gegeven aan de oproep tot Volunteer. Om het korps Volunteers ook op de lange termijn te kunnen waarborgen werd de Engelse National Rifle Association (NRA) opgericht. Een van de doelstellingen van de NRA was het aanmoedigen van de Volunteers en de promotie van het gewerschieten in England. De eerste wedstrijd die de NRA organiseerde werd gehouden in Wimbledon. Dit jaarlijkse evenement zou in Wimbledon gehouden worden tot het in 1890 zou verhuizen naar de beroemde schietbanen in Bisley.

Op 2 juli 1860 loste Koningin Victoria het openingschot voor de eerste wedstrijd. Een Whitworth geweer was in een vaste opstelling geplaatst en gericht op een doel dat zich 365 meter verderop bevond. De roos van het doel had een diameter van 30 centimeter. Niemand minder dan Joseph Whitworth zelf, overhandigde koningin Victoria het zijden koord dat aan de trekker was bevestigd. Na een ruk aan het koord viel het schot en sloeg de kogel in op nog geen 3,5 cm van het centrum binnen de roos. Net als tijdens de wereldtentoonstellingen had Joseph Whitworth ook dit keer zijn handelsmerk met veel gevoel voor show weten te promoten. Indrukwekkend, dat wel. Whitworth bewees hoe groot zijn vertrouwen was in zijn eigen hoogwaardige producten. Wat zou er over zijn gebleven van zijn reputatie als het geweer het doel van 30 centimeter op 365 meter afstand had gemist. Vooraf was dit hoogstwaarschijnlijk herhaaldelijk getest, maar toch...

Afbeelding 5.2 De geweersteun waarmee Koning Victoria het openingschot in Wimbledon loste. Deze afbeelding is afkomstig uit "Guns and Steel", geschreven door Sir Joseph Whitworth. Hij geeft in dit document ook een beschrijving van de geweersteun. Het geweer was geplaatst in een slede, vervaardigd volgens de door Whitworth ontwikkelde techniek voor de vervaardiging van zuivere vlakken. Op de tweede driepoot was een veer gemonteerd om de energie van de terugslag te absorberen. Tevens werd hiermee de sterkte van de terugslag gemeten. De kogelvormige gewichten zorgen voor extra stabiliteit.

De koningin bemoedigde het houden van de wedstrijden aan door een fonds op te richten waaruit jaarlijks de prijzen werden uitgereikt. Er waren prijzen beschikbaar voor de afstandscategorie 300, 500 en 600 yards (275, 460 en 550 meter) en de categorie van 800, 900 en 1000 yards (730, 820 en 915 meter). Het Enfield Pattern 1853 Minié geweer was echter niet geschikt voor de lange afstandscategorie.

Het Whitworth geweer was echter uitermate geschikt voor schietwedstrijden in de afstandscategorie van 800, 900 en 1000 yards. Dat was duidelijk aangetoond in de schietseries die in 1857 in Hythe waren gehouden en de proefnemingen die de overheid in de daarop volgende jaren uitvoerde. Het Whitworth geweer zou voor het lange afstand schieten een zeer goede reputatie opbouwen.

Afbeelding 5.3 Een Whitworth wedstrijd geweer met de bijbehorende accessoires. Afbeelding afkomstig van het Internet, <http://www.imrl.org>.

Afbeelding 5.4 Een detailopname van de accessoires van de vorige foto. Afbeelding afkomstig van het Internet, <http://www.imrl.org>

Wie tegenwoordig gaat golfen ging in de Victoriaanse tijd geweer schieten. De miljoenen slachtoffers uit de eerste-, en de tweede wereldoorlog waren nog niet gevallen. Schietsport deed men als Volunteer om huis en haard te kunnen beschermen tegen een inval van een plunderende en overheersende naburige legermacht. Dat vond men toen net zo verstandig en weldoordacht als de afkeer en vooroordelen tegen vuurwapens die men tegenwoordig heeft. Het 14 daagse Wimbledon was een populair zomer evenement dat breed werd uitgemeten in de landelijke pers. Tegen 1870 waren er in Engeland duizenden goed getrainde geweschutters. Dat, terwijl Engeland voorheen geen rijke traditie had op het gebied van het geweeschieten.

Vrijwilligers schoten de wedstrijden met hun dienstwapen, maar er werden ook wedstrijden gehouden in meer open klasseringen. De burgers uit de wat betere kringen waren bereid veel geld uit te geven voor een goed geweer. Zodoende ontstond er een markt voor dure, kwalitatief hoogwaardige wedstrijdgeweren met een kaliber van .451". Bekende geweermakers zoals Kerr, Henry, Lancaster Rigby en Whitworth speelden hierop in. Wie een Whitworth geweer kocht maakte geen slechte keuze. Alle jaarlijkse wedstrijden van de National Rifle Association (NRA) in Engeland tussen 1860 en 1871 zijn gewonnen met een Whitworth geweer. Alleen in 1865 gebruikte de winnaar een geweer van Rigby.

Met de term klein kaliber geweer werd kaliber .451" bedoelt, ter onderscheidt van het groot kaliber .577" geweer. Het klein kaliber Enfield-Whitworth P1863 geweer groeide uit tot een gespecialiseerd wedstrijdgeweer. Het voorhout werd ingekort, enigszins vergelijkbaar met een hagel jachtgeweer, en de montage van een pompstok kwam te vervallen. Door deze gewichtsbesparing kon men een zwaardere loop gebruiken, zonder dat het maximale totaalgewicht werd overschreden. Verder werden de wedstrijdgeweren voorzien van een pistoolgreep en micrometer diopter.

De vele variaties op de achteroverliggende schiethouding bleken een stabiele ligging voor het schieten op de lange afstand. De achterwaarts liggende schiethouding en de verfijnde wedstrijdgeweren hadden amper nog iets te maken met militair schieten en gaven aanleiding tot veel humor.

A "POSITION" IN PRACTICE

Afbeelding 5.5 Vrij vertaalde bijbehorende tekst: "Hoe er plotseling toch twijfel ontstond bij een Wimbledon Prijswinnaar, tevens vrijwilliger voor Zululand, over de achteroverliggende schiethouding", Punch, 30 augustus 1879.

Na 1871 werd het Whitworth geweer verdrongen door geweren van Metford en Rigby. Niet voor lang. De internationale wedstrijd van 1874, in het Amerikaanse Creedmoor, zou het einde inluiden van het voorlaad geweer.

De Japanse vuurwapenconstructeur Murata, bekend van het gelijknamige geweer, was een uitstekende geweschutter en maakte in 1875 een studiereis naar Europa. Murata bezocht de fabriek van Whitworth in Manchester en was bijzonder onder de indruk van het geavanceerde machinepark. Hij kocht tijdens zijn bezoek een Whitworth militair geweer en een Whitworth jacht geweer.

Afbeelding 5.6 Accessoires voor het Whitworth geweer, afkomstig van het Internet, <http://www.imrl.org> :

- Rechtsonder: Een lege doos voor 10 stuks "Patent Hexagonal Projectiles" gemaakt door de "Manchester Ordnance & Rifle Co."
- Middenboven: Een doos van gesoldeerd blik waarin smeermiddel for het sniper geweer werd bewaard. De doos is gestempeld "COPPER CAxxxD".
- Linksonder: Een roodgelakte doos voor 40 stuks .45 projectielen met een los bakje waarin 1 Whitworth papier patroon en 4 stuks afgevuurde projectielen zitten.
- Rechtsboven: Blik voor 20 stuks .45" kogels.
- De doosjes liggen op een opengeslagen boek, "The Confederate Whitworth Sharpshooters" van John Morrow. Let op de tekening van een Whitworth geweer waarop een telescoopvizier is gemonteerd. De rechterbladzijde van dit boek toont een afbeelding van de doosjes die ook linksonder en rechtsboven op de foto staan.

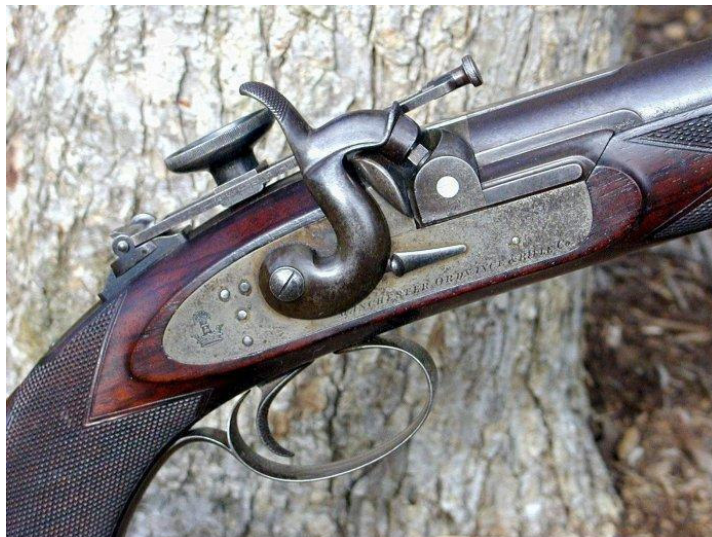
Nederlandse proefnemingen

Ook de Nederlandse overheid heeft geëxperimenteerd met het Whitworth geweer. Via Mathieu Willemsen, conservator van het Legermuseum te Delft, kwam ik te weten dat het museum een Whitworth geweer in de collectie heeft. Het wapen is gemaakt in 1860 of 1861 en is afkomstig van de voormalige Normaal Schietschool (NS).

Afbeelding 5.7 Whitworth geweer afkomstig van de Normaal Schietschool. Gemaakt door de WHITWORTH RIFLE CO. MANCHESTER. Zoals de dikke loop doet vermoeden heeft dit geweer met een gewicht van 4,1 kg. Collectie Legermuseum Delft. Inventarisnummer 013046, wapennummer B362. Foto C. van Bruggen, Legermuseum Delft.

Op de rug van de pistoolgreep is de bevestiging voor een diopter zichtbaar. De diopter is niet bewaard gebleven. De plaatsing van een diopter was gebruikelijk bij wedstrijd geweren. Ook de quadrillage op de notenhouten kolf duiden erop dat dit een wedstrijdgeweer is geweest. Opvallend is het Nederlandse model boogklepvizier zonder afstands aanduidingen. Helaas bezit het museum geen beproevingsgegevens of een beproevingsverslag van dit geweer.

Afbeelding 5.8 Een Whitworth wedstrijdgeweer met naar voren geklapte diopter. Dit is niet het geweer van de NS. Het geweer dat afkomstig is van de NS is ook voorzien van een montage op de pistoolgreep voor de bevestiging van een dergelijke diopter. De slotplaat vermeldt de tekst "Manchester Ordnance & Rifle Co". Afbeelding afkomstig van het Internet, <http://www.imrl.org>.

Via Matthieu Willemsen kwam ik in contact met de wapenverzamelaar en amateur-archeoloog Wim Jung. Wim Jung heeft samen met 2 anderen in de jaren 80 toestemming gekregen van het Ministerie van Defensie en het duinwaterleidingbedrijf, om archeologisch onderzoek te verrichten op de vlakte van Waalsdorp.

Afbeelding 5.9 Een Whitworth kogel gevonden op de Waalsdorper vlakte, die waarschijnlijk is afgeschoten door het afgebeelde geweer van de NS. Collectie Wim Jung. Foto C. van Bruggen, Legermuseum Delft.

De geschiedenis in notedop: Vanaf 1760 tot 1829 is de vlakte van Waalsdorp oefengebied geweest voor officieren in opleiding. Vanaf circa 1850 heeft de NS zich op de vlakte van Waalsdorp gevestigd. In 1933 zijn de taken van de NS deels overgenomen door de Commissie van Proefneming. Volgens Wim Jung had de Commissie van Proefneming op dit

terrein een gebouw waarin een kleine studieverzameling met wapens en munitie was ondergebracht. In de tweede wereldoorlog hebben de Duitsers de verzameling weggehaald.

Op dit terrein zijn door Wim Jung kogels van het Whitworth geweer gevonden.

Oproep

Bill Curtis and De Witt Bailey zijn doorlopend op zoek naar Whitworth geweren voor hun inventarisatie. Dhr. De Witt Bailey heeft onder andere ook gewerkt aan de serie boeken die door Henk Visser in 1997 is uitgegeven: "Aspects of Dutch Gunmaking". Inmiddels is er een bestand opgebouwd met meer dan 610 Whitworth geweren. Er wordt door hun gewerkt aan een boek over deze geweren. U wordt gevraagd contact met hen op te nemen indien u een origineel Whitworth geweer, met een 6-kantige loop, uit de periode van 1857-1865 heeft. Of indien u op de hoogte bent van het bestaan van een dergelijk geweer.
e-mail: billcurtisra@yahoo.co.uk.

Informatiebronnen

Hierbij wil ik de volgende personen bedanken voor hun welwillende medewerking. Zonder hen had dit artikel niet in zijn huidige vorm tot stand kunnen komen:

- Drs. M. Willemsen, conservator Legermuseum Delft.
- W. Jung, amateur archeoloog, wapenverzamelaar en lid van de Vereniging van Nederlandse Wapenverzamelaars.

Geraadpleegde Literatuur:

- J. Whitworth F.R.S, "Guns and Steel", Londen, Engeland 1873.
- <http://www.lrml.org/historical/smallboreman.htm> "The Small-Bore man", David Mitshall
- <http://www.mlagb.com/bisley2005/historical.htm> "5Th long range World champion ships".
- <http://www.gunboards.com/sites/mri2003/Japan/Murata/MuraPt1.htm>, "Murata and His rifles".

De voorgaande delen van het artikel over "Sir Joseph Whitworth" kunnen op het Internet bekeken worden via de website <http://OldMilitaryRifles.EU> onder de tab "Publications".